

Når hovedet roder

om psykisk sårbare elever
på erhvervsuddannelser

dansk
center for
undervisningsmiljø

viden til praksis

Indholdsfortegnelse

Forord	3
Resume	4
Psykisk sårbarhed – en kompleks størrelse	4
Hvilken støtte har eleverne brug for?	5
Elevfællesskaberne og deres betydning	5
Indledning	7
Unge og psykisk sårbarhed – et forskningsmæssigt indblik	8
Om undersøgelsen	9
Rapportens opbygning	10
Kapitel 1: Hvem er de psykisk sårbare unge i undersøgelsen?	12
Elevpræsentation	14
Det psykiske – om forskellige bogstavskombinationer og følelsesmæssig sårbarhed	16
Rod i rødderne – om psykisk sårbarhed, misbrug og trivselsproblemer i familien	17
Dårlige skoleerfaringer – om mobning, sene udredninger og mangel på støtte	17
'Jeg er forkert' – om ensomhed, normalitet og tanker om selvmord	18
'Rod på loftet' – når privatlivet og psyken påvirker uddannelseslivet	19
Opsamling	21
Kapitel 2: Hvad så med støtten?	23
I støttefunktionernes virvar – om gennemsigtighed og mangel på samme	24
Støttebehov: personlig støtte – når relationen rykker	24
Personlig støtte som hovedbehov	25
En nær og fortrolig relation	25
Tillid og tryghed	26
Støttepersoner som kompas – råd og vejledning	27
Den tilgængelige, opsøgende og vedholdende støtte	29
Relationen som åndehul – om at puste ud, blive let og blive mere koncentreret	30
Støttebehov: støtte i klasserummet	30
"Jeg ville ønske, de forstod mig" – om forståelse blandt undervisere	30
"Kan jeg få 5 minutter?" – om undervisningens tilrettelæggelse	31
Støtte og dens nytte – om udvikling og fastholdelse	32
"Uden hjælp og støtte var jeg ikke her!"	32
Opsamling	33
Kapitel 3: Elevfællesskabet – medspiller eller modspiller?	35
Opsamling	37
Kapitel 4: Anbefalinger	39
DCUM anbefaler	40
Få mere viden om psykisk sårbare elever	40
Synliggør støtemiljøet – og pas på overgange	40
Lyt til psykisk sårbare elever og ha' deres behov for øje	40
Vær opmærksom på støttepersoners betydning	41
Arbejd med forståelse, accept og fællesskab	41
Litteraturliste	43

F

Forord

Dansk Center for Undervisningsmiljø (DCUM) vil med denne rapport give psykisk sårbare elever på erhvervsuddannelserne en stemme i debatten om støttemiljøer og støttemuligheder i uddannelsessystemet. Når vi taler om støtte, fastholdelse og gennemførelse blandt mere udsatte grupper i uddannelsessystemet, glemmer vi ofte elevernes egne oplevelser og erfaringer. I arbejdet med at sikre gode undervisningsmiljøer viderebringer vi i denne rapport elevernes perspektiver på, hvad der kendetegner et godt støttemiljø.

Vi ser på, hvad der karakteriserer psykisk sårbare unge på erhvervsuddannelserne, og vi prøver at nærme os en forståelse af, hvordan det opleves at være psykisk sårbar og under uddannelse. I forlængelse heraf sætter vi fokus på elevernes egne refleksioner over støttemiljøerne på deres uddannelse. Vi undersøger samtidigt elevfællesskabernes betydning for de psykisk sårbare unges trivsel og deres lyst til at gøre brug af den tilgængelige støtte på uddannelsesinstitutionerne.

Rapporten retter sig primært mod ledelser, bestyrelser og praktikere, og er en del af DCUMs målrettede arbejde med undervisningsmiljøet på erhvervsuddannelsesområdet. Det er dog vores håb, at rapportens fortællinger og konklusioner vi nå bredt ud til såvel politiske aktører som andre psykisk sårbare unge, for hvem det kan være befriende at læse, at der er andre, der har lignende udfordringer.

Tak til de deltagende skoler og de fantastiske og modige elever, der har valgt at deltage. Tak for jeres bidrag og lyst til at fortælle hudløst ærligt om uddannelseslivet som psykisk sårbar. I har alle bidraget med et ønske om at forbedre støttemiljøerne på erhvervsuddannelserne for fremtidige sårbare elever – og det har derfor været en stor fornøjelse at møde jer og mærke jeres engagement.

God læselyst!

R

Resume

Med data fra 12 enkeltmandsinterviews stiller vi skarpt på støttemiljøerne på erhvervsuddannelserne – set med de psykisk sårbare elevers øjne. Vi ser nærmere på, hvem de psykisk sårbare elever er, og hvordan de oplever det at være sårbar og under uddannelse. Herudover undersøger vi, hvad der ifølge eleverne selv udgør et godt og trivselsfremmende støttemiljø.

Psykisk sårbarhed – en kompleks størrelse

Undersøgelsen viser, at psykisk sårbarhed blandt unge under uddannelse er et komplekst fænomen. Psykisk sårbarhed handler ikke kun om psykiatriske diagnoser og kognitive udfordringer. Det handler i ligeså høj grad om familieforhold og -baggrund, om negative og nedbrydende oplevelser fra grundskolen, om ensomhed og følelsen af at være forkert, og om manglende stabilitet i et liv, hvor det at stå alene med personlige og faglige udfordringer ikke er uvant. Psykisk sårbarhed opstår på denne måde i spændingsfeltet mellem forskellige arenaer i elevernes liv, hvor særligt det personlige liv og dets problemer får indflydelse på de unges trivsel, udvikling og læring. Selvom flere af eleverne har svære kognitive vanskeligheder, er det ikke disse, der gør uddannelseslivet sværest for dem – det er de personlige forhold i og udenfor uddannelsen, der i særlig grad påvirker deres psykiske tilstand og det faglige udbytte på uddannelsen.

Hvilken støtte har eleverne brug for?

Elevernes budskab er overordnet set, at støttemiljøet på erhvervsuddannelserne, foruden at være gennemsigtigt og lettilgængeligt, skal være gearret til at imødegå elevernes personlige udfordringer. Eleverne har behov for nære og fortrolige relationer til støttepersoner de har tillid til og er trygge ved. Støttepersoner de kan drøfte deres inderste tanker og bekymringer med, og personer som møder eleverne med empati og forståelse. I disse relationer får eleverne mulighed for at 'læse af' og 'få luft'. Her får de også råd og vejledning til, hvordan de skal håndtere de vanskelige situationer, de står i både i forhold til deres uddannelsesforløb og deres privatliv. Det er afgørende for eleverne at have denne mulighed. En tillidsfuld relation til en støtteperson gør det nemmere for eleverne at håndtere en ofte social kompleks virkelighed i spændingsfeltet mellem ungdoms- og uddannelsesliv. Samtidig har den personlige støtte en gavnlig effekt på såvel engagement og motivation som de unges tilknytning til uddannelsesforløbet. Uden betydningsfulde støttepersoner er eleverne ofte rådvilde, ukoncentrerede og med stort frafald som konsekvens.

Det er derfor nødvendigt, at tilbyde personlige støtte på de enkelte uddannelsesinstitutioner, ligesom det er afgørende, at støttepersonerne er vedholdende og opsøgende i forhold til de unge. Jo flere gange en støtteperson gør alt, hvad der står i hans magt for at hjælpe den sårbare elev godt videre, desto hårdere kæmper eleven for at holde fast i sit uddannelsesforløb.

Eleverne i rapporten peger desuden på vigtigheden af, at deres undervisere har forståelse for og accepterer, at de ikke altid har samme muligheder for at deltage som andre elever. At de i perioder er udfordret på psyken og derfor på deres koncentration. Budskabet er i denne forbindelse, at forstående undervisere, der spørger ind til eleverne, og som tilrettelægger undervisningen på måder, der giver eleverne mulighed for at få luft og ro på tankerne eller i kroppen i løbet af skoledagen, er afgørende for de sårbare elevers trivsel. Uden dette får eleverne åbenlyse psykiske reaktioner på deres indre ubehag – reaktioner, de ikke ønsker at få foran deres klassekammerater, som ikke altid kan forstå, hvorfor de reagerer som de gør.

Elevfællesskaberne og deres betydning

I forlængelse heraf fremhæver eleverne, at elevfællesskabet på skolen er vigtigt for deres psykiske velbefindende og stabilitet. Det er her afgørende, at klassekammeraterne har forståelse for og grundlæggende accepterer de udfordringer og det behov for ekstra hjælp og støtte i hverdagen som de psykisk sårbare elever har behov for. Flere af eleverne oplever, at klassekammeraterne ikke helt forstår eller accepterer deres behov for støtte, hvilket afholder eleverne fra at gøre brug af de tilgængelige støttemuligheder på skolen. I de tilfælde, hvor der bliver skabt et rummeligt elevfællesskab, falder de psykisk sårbare unge til ro i klassen, og de tør være sig selv trods forskellige udfordringer. Rummelige elevfællesskaber betyder med andre ord, at de sårbare elever i højere grad opsøger og gør brug af den personlige og faglige støtte, som skolen tilbyder.

Indledning

Med en politisk målsætning om at så mange unge som muligt skal påbegynde og færdiggøre en ungdomsuddannelse, og med uddannelsespålægget til alle unge under 30 år på kontanthjælp, har erhvervsuddannelserne de senere år oplevet en større tilstrømning af psykisk sårbare unge (Larsen, Brodersen, El Bjerre, 2015; Stenkjær El Hutters, 2011). Når flere unge med forskellige udfordringer indskrives på erhvervsuddannelserne, stiller det større krav til støttemiljøerne på de enkelte erhvervsskoler. Skolerne er med velfærdsreformen fra 2006, lovmæssigt forpligtede på at tilbyde såvel specialpædagogisk støtte (SPS) som social, personlig eller psykologisk støtte og rådgivning til sårbare unge (Thorsteinsson El Jensen, 2010).

Dette til trods tegner der sig et billede af at en stor del af de sårbare unge kæmper for at honorere faglige såvel som personlige og sociale krav på uddannelserne. Statistisk er det derfor kun omkring 40 procent af disse unge, der gennemfører den erhvervsuddannelse, de påbegynder (Thorsteinsson, Dittmann, Larsen, El Sachs, 2012; Richter El Larsen, 2016).

En af konsekvenserne er, at der de senere år er blevet etableret en vildtvoksende underskov af hjælpeforanstaltninger og individuelle støtteordninger for sårbare unge. Dette er prisværdigt, men det udgør i sig selv et paradoks, eftersom de forskellige pædagogiske tiltag og ordninger er blevet så mangfoldige og uoverskuelige, at de i praksis udgør et selvstændigt problem. Både sårbare unge og ansatte på erhvervsskolerne har vanskeligt ved at danne sig et overblik over og dermed gøre brug af de tilgængelige støttefunktioner (Katznelson, 2014). I den sammenhæng fortaber de gode intentioner sig desværre i virvaret omkring støttefunktionerne.

I praksis betyder det ofte, at udbuddet af støtteforanstaltninger enten er til stede i en ukoordineret form, hvor indsatser af forskellig art iværksættes sideløbende, uden omtanke for effekt og kontraproduktivitet¹, eller hvor støtteforanstaltninger slet ikke til stede.

At sårbare elever ikke får den støtte og hjælp, de har behov for, er problematisk idet

- En positiv identitetsdannelse forudsætter at den unge kan mestre sin virkelighed, dvs. håndtere de faglige, personlige og sociale udfordringer, som uddannelsen stiller den unge over for.
- Trivsel, udvikling og læring hænger uløseligt sammen med den unges oplevelse af uddannelseslivet som overskueligt, meningsfuldt og håndterbart – dvs at kaos og meningsløshed virker kontraproduktivt i forhold til den unges uddannelsesforløb.
- Kognitiv, emotionel og kropslig parathed har stor betydning for, om den unge kan modtage læring og på sigt mestre et fag.

Nødvendigheden i at håndtere ovenstående problematikker gennem et velkoordineret og veludviklet støttesystem understreges af, at psykisk sårbare unge i forvejen har svært ved at finde fodfæste i uddannelsessystemet samt finde tryghed i faglige og sociale fællesskaber. De ender derfor ofte med at leve et ensomt og isoleret liv i en marginaliseret samfundsposition (Katznelson, 2014).

For at imødegå dette, er det nødvendigt, at der så tidligt som muligt i de psykisk sårbare unges uddannelsesforløb gribes ind med relevante, koordinerede og målrettede pædagogiske indsatser, som tager sit afsæt i de unges individuelle behov og imødegår de unges udfordringer effektivt.

Hvilken støtte har de sårbare unge behov for?

Støttemiljøerne, deres kvalitet og deres betydning for sårbare unge på erhvervsuddannelserne er et relativt uudforsket område. De unge inddrages sjældent i tilrettelæggelsen af støtteindsatserne, og det kan spænde ben for etableringen af indsatstyper som vi ved virker: nemlig helhedsorienterede og flerbenede indsatser, der tager udgangspunkt i elevernes behov og både støtter dem fagligt, personligt og socialt (Katznelson, 2014; Slottved, et al., 2017).

Denne rapport fra Dansk Center for Undervisningsmiljø går i dybden med de psykisk sårbare unges oplevelse af støttemiljøerne på erhvervsuddannelserne. Det er DCUMs ambition at give psykisk sårbare elever en stemme i debatten om det gode uddannelsesliv og undervisningsmiljø. Vi ønsker samtidig at blive klogere på, hvordan det opleves at være psykisk sårbar under uddannelse, og vi vil undersøge hvad der ifølge eleverne udgør et godt støttemiljø. Samtidig er det DCUMs ambition at videregive essentiel viden til erhvervsskolerne om, hvordan støttemiljøer kan tilrettelægges ud fra et elevperspektiv, så trivsel, udvikling og læring øges og frafald blandt psykisk sårbare unge på erhvervsuddannelserne minimeres.

¹ Indsatser, som modarbejder hinanden og derfor ikke får den tilsigtede effekt.

Unge og psykisk sårbarhed – et forskningsmæssigt indblik

I denne rapport arbejder vi bredt med gruppen af psykisk sårbare elever, som påbegynder en erhvervsuddannelse, og det er derfor vigtigt, at den begrebslige forståelsesramme ikke i sig selv udgør en begrænsning. Begrebet psykisk sårbar skal på denne måde kunne rumme den mangfoldige gruppe af unge, som på tværs af udfordringer og fagretninger, finder vej ind på en erhvervsuddannelse.

Når vi taler om psykisk sårbarhed blandt elever på erhvervsuddannelser, taler vi således om en sårbarhed, der er både psykologisk og biologisk, betinget. En sårbarhed, som "[...] medfører, at ungdommens udfordringer tager sig større ud" for den unge (Thorsteinsson & Jensen, 2010). Det er en sårbarhed, der fører til større følsomhed og usikkerhed overfor følelsesmæssige, sociale og faglige krav, og dermed en sårbarhed, som har betydning for mulighederne for trivsel, udvikling og læring (Wellejus, Madsen, & Nielsen, 2013; Larsen, Brodersen, & Bjerre, 2015).

Psykisk sårbarhed kan både være synlig og usynlig. Synlig sårbarhed karakteriserer gruppen af udadreagerende og selvdestruktive unge, som ofte er truende, voldelige, kriminelle og har forskellige former for misbrug. Usynlig sårbarhed karakteriserer derimod en gruppe af meget ensomme unge med lavt selvværd. Sidstnævnte lever ofte et mere introvert liv med tilbøjelighed til selvhad, selvskade og spiseforstyrrelser. Disse unge virker ofte nedslåede og undvigende. For begge grupper af psykisk sårbare unge gælder, at de ofte har et højt skolefravær (Thorsteinsson & Jensen, 2010).

På den måde er psykisk sårbarhed mere og andet end psykiske lidelser og psykiatriske diagnoser. Psykisk sårbarhed opstår på tværs af arenaer i den unges liv, og det hænger uløseligt sammen med nederlag i skole- og uddannelsessammenhænge, omsorgssvigt og overgreb i familien samt mobning og ekskludering fra fællesskaber (Wellejus, Madsen, & Nielsen, 2013).

Psykisk sårbare unge har ofte vanskeligt ved at honorere krav fra den omkringliggende verden – herunder krav i uddannelsessammenhænge – i kortere eller længere perioder af deres liv. Det er unge, der ofte lider af lavt selvværd samt følelsesmæssige og kognitive udfordringer, hvorfor de ender i en uddannelsesmæssig udsat position, hvor de fremstår usikre, ukoncentrerede og umotiverede (Thorsteinsson & Jensen, 2010).

Om undersøgelsen

DCUM har i forbindelse med denne rapport gennemført i alt 12 kvalitative interviews med psykisk sårbare unge, som alle var indskrevet på en erhvervsuddannelse. De unge har været igennem deres 1. grundforløb og er på undersøgelsestidspunktet i gang med 2. grundforløb på uddannelsen. Vi har valgt denne gruppe, fordi vi ønsker at give et indblik i, hvordan støttemiljøerne griber de psykisk sårbare unge, når de første gang indskrives på en erhvervsuddannelse.

Overgangen fra grundskole til ungdomsuddannelse er en ofte usikker periode, som særligt psykisk sårbare kan have vanskeligt ved at håndtere. Dette øger behovet for et velfungerende støttemiljø på grundforløbene, og således øges også behovet for mere viden omkring hvilke typer af støtte der virker bedst i forhold til opstart og fastholdelse på uddannelsen.

For at sikre bredde i elevernes fortællinger, har vi forsøgt at rekruttere elever til undersøgelsen på tværs af de fire hovedområder², og variation i køn er tilstræbt, men størstedelen af de deltagende elever er unge kvinder. Kønsmæssigt fordeler det sig således, at 9 af de deltagende elever er kvinder og 3 er unge mænd.

I udvælgelsesprocessen har vi inkluderet både små og store erhvervsuddannelsesinstitutioner, udvalgt på baggrund af antal optagede førstegangselever. Det er gjort på baggrund af en tese om, at man på den ene side har nemmere ved at spotte og arbejde med psykisk sårbarhed hos de enkelte elever på mindre erhvervsskoler, hvor nære og gennemgående relationer mellem personale og elever nemmere etableres, mens man på den anden side, har flere ressourcer til at skabe sammenhængende, koordinerede indsatser, som målrettet imødegår de unges udfordringer på de store erhvervsskoler. Samtidig har vi i udvælgelsen forsøgt at opnå geografisk bredde. Udvælgelseskriterierne er udelukkende anvendt som et metodisk greb for at sikre bredde i perspektiver, og det er således ikke noget vi skelner yderligere til i rapporten eller anvender i analytiske sammenhænge.

² "Social, sundhed og pædagogik", "Handel og servicefag", "Landbrug og fødevarer og Teknologi", "Byggeri og transport".

I rekrutteringsprocessen har vi kontaktet de deltagende erhvervsuddannelsesinstitutioners ledelser og har anvendt forskellige nøglepersoner som gatekeepers ind i gruppen af psykisk sårbare elever. Samtidig har vi for at undgå bias udviklet et rekrutteringsmateriale, direkte målrettet gruppen af unge. Dette materiale har de deltagende erhvervsskoler præsenteret på både intranet og på opslagsstavler rundt om på skolerne. Materialet har bl.a. opfordret unge, med forskellige udfordringer i forhold til at deltage aktivt i og gennemføre deres uddannelsesforløb, til at kontakte DCUM. På den måde har vi løbende i rekrutteringsprocessen været i kontakt med en større gruppe af forskelligartede sårbare unge, der frivilligt har deltaget i undersøgelsen.

Eftersom omdrejningspunktet i undersøgelsen er psykisk sårbare elevers personlige oplevelser med støttemiljøerne på EUD er interviewene gennemført som semistrukturerede enkeltinterviews. På den måde er der blevet skabt en tryk interviewsituation, som tillader en dybdegående samtale, hvor mangfoldigheden og nuancerne i de unges oplevelser afdækkes fyldestgørende. Den semistrukturerede interviewmetode har desuden den styrke, at empiriindsamlingen struktureres af en række relevante tematikker. Det semistrukturerede interview tillader desuden en åbenhed over for interessante og uventede perspektiver, som de unge selv bringer på bane, samtidig med at en tematisk ensrettet struktur gør svar og perspektiver sammenlignelige på tværs af interviewene.

Rapportens opbygning

Rapporten er inddelt i fire kapitler, som indeholder følgende:

Kapitel 1 giver et indblik i, hvem de psykisk sårbare elever i undersøgelsen er. Kapitlet berører således emner som diagnoser, sårbarhed i bredere forstand, vanskeligheder i såvel barndom og familie samt dårlige skoleerfaringer og oplevelsen af ikke altid at være som andre unge.

Kapitlet berører desuden perspektivet om, at elevernes personlige liv ikke kan adskilles fra deres uddannelsesliv, da førstnævnte i høj grad får betydning for elevernes trivsel, udvikling og læring undervejs i deres uddannelsesforløb.

Kapitel 2 dykker dybere ned i elevernes oplevelser og erfaringer med støttemiljøerne på erhvervsuddannelserne. Her berøres emner som gennemsigtighed i og adgang til støtteforanstaltninger, personlige, tillidsfulde og trygge relationer mellem elever og støttepersoner samt støttebehov i klasselokalet. Samtidig behandles undervisernes forståelse og empati samt undervisningens tilrettelæggelse kort. Herudover gives et indblik i støttemiljøets betydning for elevernes uddannelsesforløb ud fra et udviklings- og fastholdelsesperspektiv.

Kapitel 3 forholder sig til elevfællesskabets betydning for de psykisk sårbare unges uddannelsesforløb. Her fortæller de deltagende elever om, hvordan klassekammeraternes accept af og forståelse for deres udfordringer og særlige behov bliver afgørende for deres plads i fællesskabet. Her redegør de deltagende unge også for deres brug af de eksisterende støtteforanstaltninger.

Kapitel 4 præsenterer opsummerende og med klare referencer til elevernes pointer fra rapporten DCUMs anbefalinger til, hvordan erhvervsskoler fremadrettet kan arbejde på at styrke støttemiljøerne omkring psykisk sårbare elever.

"Jeg gider ikke ende som min mor, der har kæmpe social angst. Det er rigtig slemt for hende. Min far har været storalkoholiker al den tid jeg har kendt ham. Jeg gider ikke finde mig i det mere"

Oliver, 18 år

1

Kapitel 1: Hvem er de psykisk sårbare unge i undersøgelsen?

Dette kapitel dykker ned i de deltagende elevernes situationer. Derfor præsenteres først elever under anonyme navne, hvorefter vi kortlægger forskellige diagnoser, psykiske udfordringer, familiære baggrunde, tidligere negative livs- og uddannelseserfaringer samt normalitetsønsker i gruppen af interviewede elever.

Herudover tydeliggøres en meget stærk kobling mellem psykologiske og personlige problemstillinger og elevernes overskud til at modtage undervisning og læring.

Elevpræsentation

Selvom de deltagende elever ikke ønsker at være anonyme, har vi valgt at give dem fiktive navne. Sommetider er det vanskeligt for den interviewede part at vide, hvor stærkt fortællingen træder frem, når den nedfældes. Det kan virke overvældende at blive konfronteret med sine egne ord i en analytisk sammenhæng. Derfor har vi erstattet elevernes navne for at sikre os, at eleverne ikke bagefter føler sig beklemte ved rapporten og deres egne udsagn.

I undersøgelsen deltager følgende elever:

Mathias: 18 år gammel og i gang med mureruddannelsen. Han er diagnosticeret med ADHD og har i perioder vanskeligt ved at få sygdommen under kontrol. Derfor har han også undervejs i sit uddannelsesforløb fået mentorstøtte.

Julie: 18 år gammel og under uddannelse til pædagogisk assistent. Julie er meget følsom og føler sig ofte meget sårbar i uddannelsessammenhænge, hvor hun har vanskeligt ved at få hverdagen til at hænge sammen. Undervejs i sit uddannelsesforløb har Julie haft samtaler med skolen mentor.

Emma: 17 år gammel og uddanner sig til pædagogisk assistent. Emma har det ofte psykisk svært og er meget påvirket af, at hendes mor døde da Emma var 9 år. Samtidig er hun ordblind og har derfor svært ved at deltage på lige fod med andre i undervisningen. I den forbindelse har Emma ugentligt mentorsamtaler, ligesom hun undervejs i sit uddannelsesforløb har gået til psykolog.

Natasja: 18 år gammel og uddanner sig til pædagogisk assistent. Natasja er diagnosticeret med ADHD og en anden psykisk sygdom, som hun ikke kan huske hvad hedder – en lidelse, der kræver meget faste rammer omkring hendes hverdag. Natasja er ofte mærket af sine diagnoser og har – fordi hun samtidig er ordblind – et stort behov for ekstra støtte i sit uddannelsesforløb. Hun bliver nemt overvældet i skolen og har på disse tidspunkter svært ved selv at løse de problemer, hun står overfor. Derfor går Natasja hos skolens mentorer og får hjælp af en tilknyttet læsevejleder.

Mathilde: 19 år gammel og i gang med uddannelsen til social- og sundhedsassistent. Mathilde har diagnoserne ADD og OCD. Det påvirker hende i hverdagen, hvor hun, hvis hun ikke tager sin medicin, har meget svært ved at følge undervisningen, ligesom forskellige ritualer forbundet med hendes OCD besværliggør det at komme til og fra skole. Mathilde har undervejs i sit skoleforløb haft samtaler med skolens mentorer.

Freja: 17 år gammel og uddanner sig til tjener. Hun bor på skolehjemmet, som er tilknyttet den erhvervsskole, hun går på. Hun er flyttet hjemmefra, fordi der er så mange problemer på hjemmefronten, der påvirker hende i en grad, som gør det svært for hende at gennemføre sin uddannelse. Hun har derfor løbende samtaler med skolens mentor og har ligeledes modtaget hjælp og støtte fra en kontaktlærer, som hun har en god relation til.

Marcus: 19 år gammel og under uddannelse til karrosseritekniker. Marcus har det både svært derhjemme og på uddannelsen. Han er udfordret på sin koncentration og på sit humør, som er meget svingene. Han er tidligere droppet ud af et grundforløb, fordi han ikke kunne få hjælp og støtte til at løse de personlige problemer. I sit nye uddannelsesforløb får Marcus støtte hos skolens mentor.

Sara: 18 år gammel og i gang med uddannelsen til social- og sundhedsassistent. Sara har gået i specialklasse det meste af sin grundskoletid, da hun er kognitivt udfordret. Hun har en del personlige problemer og bliver nemt følelsesmæssigt påvirket, hvorfor hun ofte har det svært på uddannelsen. Sara modtager støtte fra en af skolens SPS-medarbejdere, som også har personlige samtaler med eleverne.

Johanne: 20 år gammel med diagnosen ADHD og Aspergers Syndrom. Hun uddanner sig til social- og sundhedsassistent. Johanne har i perioder meget fravær og har ligeledes svært ved at følge undervisningen. Johanne har tidligere haft et hashmisbrug, men er i dag ude af det. Hun får støtte af skolens SPS-medarbejder, som hjælper hende med at strukturere sit skolearbejde og hverdagen.

Oliver: 18 år gammel og i gang med personvognsmekanikeruddannelsen. Oliver bor hos sin onkel og ser ikke sine forældre særligt meget. Hans mor er psykisk syg og faren alkoholiker. Foruden vanskeligheder med ordblindhed, har Oliver svært ved at koncentrere sig. Han har det i perioder psykisk svært og bliver nemt distraheret i undervisningen. Derfor hjælper skolens SPS-medarbejder ham med at få overblik over lektier og strukturere afleveringer.

Amanda: 17 år gammel og under uddannelse til maler. Hun har det svært i familien, hvor hun ofte er på kant med sin stedmor, som hun føler er meget efter hende. Amanda har det i perioder psykisk svært og påvirkes nemt af alt det, der sker i hendes familie. Samtidig er hun ordblind, hvorfor hun også har det svært med den boglige del af uddannelsen. Amanda får hjælp af sin kontaktlærer og skolens trivselskonsulenter, som har personlige samtaler med hende og hjælper hende med at håndtere de problemer, hun står overfor i sin dagligdag.

Mia: 18 år gammel og uddanner sig indenfor kontor, handel og forretningsservice. Mia bor i egen lejlighed, da hun kommer fra en familie med mange problemer. Hun har været i gang med udredning for Boarderline, men blev tabt i det psykiatriske system. Hun har derfor aldrig fået nogen afgørelse på udredningen. Mia har det ofte psykisk svært og har vanskeligt ved at få sin dagligdag til at fungere optimalt. Hun ryger i konflikt med undervisere og andre elever, ligesom hun har let til tårer og nemt bliver så psykisk påvirket, at hun har svært ved at gennemføre skoledagen. Mia har samtaler med en af skolens elevvejledere, men modtager ellers ingen støtte.

Det psykiske – om forskellige bogstavskombinationer og følelsesmæssig sårbarhed

Mange af de deltagende elever har – foruden forskellige kognitive og indlæringsmæssige vanskeligheder som – en eller flere diagnoser. Disse diagnoser varierer og går på tværs af følgende betegnelser:

- ADHD (Attention Deficit Hyperactivity Disorder).
- ADD (Attention Deficit Disorder).
- OCD (Obsessive Compulsive Disorder).
- Aspergers Syndrom.
- Depression.
- Angst.

Mens nogle elever er diagnosticeret, er andre under eller har været i gang med udredning for forskellige personlighedsforstyrrelser (f.eks. Boarderline og Skizofreni). De elever, der er diagnosticeret fortæller, at deres sygdomme i perioder har stor betydning for deres uddannelsesforløb. Når elevernes sygdomme er nærværende, påvirker det både deres generelle trivsel og faglige udbytte i negativ retning. Dette udfolder vi senere i kapitlet.

Kendetegnende for gruppen af psykisk sårbare elever er desuden, at de er psykisk sårbare i følsom forstand. Det vil sige, at det er elever med en lav grad af selvtillid og selvværd, og derfor elever, som ofte ikke føler sig gode nok eller tænker, at andre ikke har lyst til at bruge tid og energi på dem. Det betyder også, at eleverne ofte bliver overvældede, hvor de har let til tårer, vrede og frustration, når de står overfor en udfordrende situation. Der skal med andre ord ikke meget til, før deres "line springer i luften" eller at hele deres dag "ramler sammen", som eleverne selv siger. Når eleverne ikke kan håndtere de situationer, de står i, trækker de sig mentalt og ofte også fysisk fra omverden. Julie beskriver det på følgende måde: "Jeg lukker alle ude. Jeg holder mig bare for mig selv og går væk".

Rod i rødderne – om psykisk sårbarhed, misbrug og trivselsproblemer i familien

Gennemgående for størstedelen af eleverne i undersøgelsen er desuden, at de er vokset op i familier, som har sit at kæmpe med. Flere af eleverne beretter om psykiske problemer og misbrug hos forældre, om vold eller psykisk vold i hjemmet, og om skilsmisser og nye familiekonstellationer, som ikke altid har været positive. Flere af eleverne fortæller ligeledes om anstrengte forhold til forældre, der ikke forstår dem eller hjælper dem, når de har det svært. Oliver som har haft en turbulent barndom og ungdom, siger således:

"Min mor er psykisk syg. Hende er der mange problemer med. Jeg gider ikke ende som min mor, der har kæmpe social angst. Det er rigtig slemt for hende. Min far har været storalkoholiker al den tid jeg har kendt ham. Jeg gider ikke finde mig i det mere"

Mia, en anden elev, der ligesom Oliver er vokset op under vanskelige vilkår, fortæller følgende om sin opvækst:

"Min far er tidligere narkoman, hashoman og alkoholiker. Han tager stadig stoffer engang imellem. Jeg har oplevet ham når han var på stoffer – dengang jeg var lille. Når han sad og man ikke kunne vække ham, fordi han var tæt på en OD (overdosis). Min far, han har den der røde knap, der nemt bliver trykket på. Han har kastet porcelænsfigurerer efter min papmor og jeg har stået og set ham blive anholdt af politiet. Min papfar er alkoholiker og min mor har været tæt på et problem med alkohol. Min papmor har en sygdom der hedder fibromyalgi, som påvirker hende både psykisk og fysisk"

Ens for eleverne er, at deres familiære baggrund og de problematikker, de stadig kæmper med i deres familier, fylder meget i deres bevidsthed og i deres hverdag, hvorfor det også har stor indvirkning på deres psykiske tilstand og på deres generelle trivsel i og udenfor deres uddannelsesforløb.

Dårlige skoleerfaringer – om mobning, sene udredninger og mangel på støtte

Elevernes negative fortællinger fra barndommen kombineres ofte med negative erfaringer fra deres grundskoletid. Her har de fleste oplevet forskellige former for mobning – fra både lærere og andre elever – hvilket har sat dybe spor i deres bevidsthed og stadig den dag i dag påvirker dem. Marcus, der ofte har følt sig udstillet og ensom i sin grundskoletid fortæller flg:

"Jeg havde en svær folkeskolegang. Jeg havde nogle lærere, jeg ikke kunne med og den ene var specielt meget efter mig. Det siger man godt nok at lærere ikke er, men ham her var meget træls. Når jeg kom hjem fra skole, så fik jeg skældud, fordi han havde haft ringet og sagt til min mor, at jeg havde lavet et eller andet, som jeg slet ikke havde noget med at gøre. Jeg havde heller ikke så mange venner på min skole, fordi jeg er en lidt speciel fyr i forhold til dem"

Andre af eleverne beretter også om lærere, der i folkeskolen ikke tog dem seriøst eller som kaldte dem "dumme", når de bad om hjælp til at klare sig bedre i skolen. Derudover er mange af de psykisk sårbare elever i og udenfor grundskolen blevet mobbet af andre elever, hvilket har gjort deres skoleliv svært. Det er noget Freja ofte tænker tilbage på:

"Jeg blevet mobbet meget. Og det er ikke kun psykisk mobning. Om sommeren blev der hældt vand ud over mig og om vinteren blev min storebror nødt til at følge mig i skole og gå med mig i frikvarterene, ellers var jeg gennemblødt, fordi jeg blev 'vasket'"

I sammenhæng med disse erfaringer, fortæller en stor del af de interviewede elever om en skoletid, hvor de først sent – hvis overhovedet – fik hjælp til kognitive udfordringer eller boglige vanskeligheder som f.eks. ordblindhed. Flere af eleverne fortæller, at det først var på deres efterskole, i 10. klasse eller på deres ungdomsuddannelse, at de fik hjælp til at håndtere disse udfordringer. Eleverne fortæller med stor frustration om, hvordan manglende hjælp og støtte i grundskolen har betydet, at de i mange år ikke kunne følge med i timerne og derfor blev hægtet af de faglige fællesskaber i skolen.

'Jeg er forkert' – om ensomhed, normalitet og tanker om selvmord

Mange af de negative oplevelser eleverne har med sig fra deres barndom, grundskoletid og ungdom er årsag til at de i dag sidder tilbage med en følelse af, at være anderledes og "ikke ligesom alle andre" (Mia). Flere elever i undersøgelsen følger trop og beskriver sig selv som "mærkelige", "anderledes" og "unormale" eller "forkerte" – en selvopfattelse, der virker som en fasttømret del af elevernes identitet, når de sætter ord på, hvem de er. I direkte forlængelse af dette beskriver eleverne et inderligt ønske om at være "ligesom alle andre unge" og for en gang skyld ikke være "problembarnet" eller den "mærkelige", der altid har brug for hjælp og støtte.

Dette perspektiv fylder meget i elevernes fortællinger og får hos nogle af eleverne betydning for, om de i tilstrækkelig grad rækker ud efter hjælp og støtte under deres uddannelsesforløb. Nogle af eleverne har været forbeholdende med at søge støtte, da de var usikre på, hvordan både undervisere og andre elever ville opfatte dem, hvis de blev eksplicitte omkring deres støttebehov. Her er eleverne med andre ord bange for at blive stigmatiseret. Andre elever har tidligere i deres liv været mere bekymrede for denne stigmatisering end i dag. Disse elever er nået til en erkendelse af, at alle har deres at kæmpe med og at de har brug for støtten, hvis de skal komme godt videre og få det liv, de drømmer om.

Ikke desto mindre er den tilbagevendende oplevelse af at være "forkert" pinefuld. Det er en påmindelse om, at de i perioder i deres liv har følt og stadig føler, at de ikke rigtig passer ind i sociale og faglige sammenhænge. I disse perioder føler eleverne sig meget ensomme og isolerede, hvilket de i interviewene beskriver som en stor personlig belastning. Det er, som Emma siger: **"en ubehagelig følelse – det er ikke rart at være alene. Det er meget vigtigt, at jeg har nogen at snakke med, hvis jeg har det svært".**

For tre af eleverne har deres livssituation og opfattelsen af ikke at være som alle andre konkret betydet, at de i perioder i deres liv har overvejet, om livet i det hele taget var værd at leve. Dette tydeliggør Amanda, når hun fortæller: **"På et tidspunkt var det så slemt at jeg følte, jeg var ved at begå selvmord. Jeg sad og skar i mig selv, fordi jeg havde det så slemt"**. Freja fortæller også om en periode i sit liv, hvor hun selv bad om at blive tvangsfjernet fra sine forældre: **"Jeg kom så langt ud i det, at jeg ville gå ind foran en bus, for jeg kunne ikke mere"**. Mathilde forklarer, at det for hende handlede om, at hun ikke kunne finde nogen mening med livet og forsætter: **"Jeg syntes faktisk ikke det var sjovt at være her... Jeg var hele tiden sur og ked af det og jeg vidste ikke hvorfor, så jeg følte ikke jeg skulle være her, for jeg gjorde jo ikke nogen glade"**.

'Rod på loftet' – når privatlivet og psyken påvirker uddannelseslivet

Når eleverne i undersøgelsen fortæller om at være psykisk sårbare og under uddannelse, bliver det tydeligt, hvor stor indflydelse deres psykiske tilstand (herunder diagnoser) og andre forhold i deres privatliv, får på uddannelsesforløbet. Der er i perioder en stærk sammenhæng mellem det, der rører sig hos eleverne på et personligt niveau og deres muligheder for at deltage aktivt i og gennemføre deres uddannelsesforløb.

For de elever, der er diagnosticeret og hvis sygdomme i perioder påvirker dem meget, kan det blive pinefuldt at være på uddannelsesstedet og derfor vanskeligt at følge undervisningen eller deltage i det sociale fællesskab på skolen. Hos denne gruppe af elever giver deres psykiske tilstand fysiske reaktioner, som de har svært ved at håndtere. Johanne, som har ADHD og Aspergers er opmærksom på dette:

"Jamen det gør, jeg har en hel del sværere ved skolen. Jeg er i skole, men jeg er der ikke rigtig. Jeg fanger tit ikke det vi sidder med. Min koncentration er rigtig dårlig, jeg har mange humørsvingninger, og jeg bliver tit sur over ting, jeg godt ved jeg ikke burde blive sur over. Det er rigtig, rigtig hårdt. Inde i kroppen har man lyst til at skrike. Jeg føler, jeg er ved at eksplodere"

Den slags fortællinger går igen hos flere af eleverne, som periodevist har vanskeligt ved at være nærværende i deres uddannelsesforløb. Flere af eleverne som er diagnosticeret fortæller, at de kun i ringe grad kan koncentrere sig, når sygdommen er mest nærværende. De bliver urolige, aggressive, opgivende og kede af det, uden altid at vide hvorfor. Som en af eleverne, Mathilde, påpeger, er det et **"helvede, når alting kører derudad i hovedet og kroppen"**.

Elever uden diagnose, som er psykisk sårbare i mere følsom forstand, har de samme oplevelser i perioder, hvor de har det svært – de har ligeledes vanskeligt ved at koncentrere sig, har humørsvingninger og bliver nemt frustrerede og kede af det. Freja fortæller, at hun kan blive så psykisk træt, at hun "falder i søvn i timerne". De dage har hun mest af alt lyst til at "forsvinde".

Hos begge grupper af unge intensiveres disse reaktioner og følelser, hvis der sker uventede forandringer i miljøerne omkring dem. F.eks. hvis undervisere gentagne gange afviger fra det planlagte, eller hvis tingene ikke lige kører på hjemmefronten. I disse situationer kan eleverne, som Mia her fortæller, føle sig: "en lille smule knust... overset, brændt af og trådt på". De mange forstyrrelser opleves som et personligt angreb, fordi det er vanskeligt for eleverne at håndtere denne omskiftelighed. Det genererer forvirring og følelser af afmagt, som eleverne har vanskeligt ved at rumme, da det puffer til deres sårbarhed og ofte afføder følelsesmæssige reaktioner som hænger ved resten af skoledagen.

Alle de interviewede elever er opmærksomme på at forhold i deres personlige liv har direkte indflydelse på deres skolegang og på deres muligheder for at modtage læring i undervisningssammenhænge. Det fylder meget i deres bevidsthed. Emma siger følgende om koblingen mellem privatliv og skolegang:

"Jamen, det, der sker derhjemme, påvirker mig rigtig meget, fordi når jeg sidder i klassen kan jeg ikke koncentrere mig. Så kommer jeg meget til at tænke på det, fordi det fylder så meget. Det kan ikke bare lige glemmes sådan"

Eleverne er enige om, at problemerne på hjemmefronten påvirker dem i deres dagligdag. Det gør, at de ikke altid kan overskue skolearbejdet, som på mange måder virker sekundært, når alt andet roder. Mia fortæller, at underviserne sommetider tror hun er doven, når hun har det sværest og ikke har overskud til at deltage aktivt i undervisningen, men det handler faktisk om noget andet – nemlig problemer med hendes far:

"Min far har også tit ringet til mig kl. 3.00 om natten og spurgt om jeg gad hjælpe ham med at udfylde hans testamente eller for at fortælle mig, at han kommer efter min papmor og -søsken. Det tænker jeg på hver eneste dag. Han skal ikke nærme sig! Da jeg lige var startet på GFI – og det var jeg så stolt af, fordi jeg var videre med min uddannelse – kunne han finde på at ringe hver nat og ødelægge mit humør"

Denne fortælling vidner om, at psykisk sårbarhed hos elever er en kompleks størrelse, som ikke blot handler om elevernes indre eller om faglige udfordringer. Det handler i høj grad om forhold i og omkring elevens undervisningsforløb, som flyder sammen og får stor indflydelse på elevernes trivsel, udvikling og læring.

Hvis psykisk sårbare unge skal have mulighed for at deltage aktivt i og få læringsmæssigt udbytte af deres uddannelsesforløb, er det vigtigt, at opmærksomheden rettes mod den ofte komplekse virkelighed, som de unge skal agere indenfor. Det er samtidig nødvendigt at etablere støtemiljøer på uddannelserne, der kan danne modvægt til de problemstillinger mange af de unge står overfor i deres daglige liv.

Men hvad skal man som erhvervsskole være opmærksom på? Og hvilken støtte har de unge behov for? Det er nogle af de spørgsmål vi forsøger at besvare i næste kapitel.

Opsamling

I dette kapitel har vi givet et indblik i gruppen af psykisk sårbare erhvervsskoleelever. Det er blevet tydeligt, at psykisk sårbarhed er en kompleks størrelse, som opstår i spændingsfeltet mellem elevernes personlige liv og deres uddannelsesforløb.

Kendetegnende for psykisk sårbare elever under uddannelse er således, at:

- Eleverne er forskellige og har forskellige diagnoser. Ofte i kombination med en lav grad af selvværd og selvtilid og/eller en nærværende sårbarhed overfor krav fra omverdenen.
- Flere af eleverne har haft og har stadigvæk problemer i deres familier og i andre nære relationer, hvilket påvirker dem personligt og griber ind i deres uddannelsesforløb.
- Størstedelen af eleverne har en række negative oplevelser med sig fra deres grundskoletid, som i kombination med deres ofte turbulente livssituationer medfører, at de føler sig ensomme, forkerte og utilstrækkelige. Dette øger risikoen for, at eleverne ikke gør brug af de tilgængelige støttefunktioner på uddannelserne, da de er bange for at blive stigmatiseret eller set ned på af undervisere og andre elever.
- Der er en stor sammenhæng mellem elevernes personlige liv og deres uddannelsesliv. Det handler bl.a. om, at diagnoser sætter begrænsninger for elevernes deltagelse, når de manifesterer sig i såvel psykiske som fysiske symptomer, ligesom det handler om, at elevernes følsomhed periodevist mindsker elevernes koncentration og overskud i uddannelsessammenhænge.

"Når der er en form
for tryghed, har
man ikke rigtig har
lyst til at stritte
imod"

Mathias, 18 år

2

Kapitel 2: Hvad så med støtten?

I støttefunktionernes virvar – om gennemsigthed og mangel på samme

De interviewede elever fortæller hver deres historie om mødet med støttemiljøerne på erhvervsuddannelserne. Nogle mere positive end andre. Gennemgående for fortællingerne er dog, at det kan være vanskeligt for eleverne at finde frem til og overskue hvilke støtteligheder, der er til rådighed på den enkelte uddannelse. Eleverne skal selv finde hoved og hale i trivselskonsulenter, mentorer, SPS-medarbejdere, læsevejledere, uddannelsesvejledere osv., og som flere af dem påpeger, er det ikke altid nemt at vide, hvem det lige er, man bør gå til.

Samtidig har det for flere af eleverne været vanskeligt at få skabt kontakt til støttesystemet på deres uddannelse. Eleverne oplever ikke, at de ved studiestart får tilstrækkelig information om den tilgængelige støtte, ligesom de heller ikke oplever, at støttepersonerne på skolen er særligt synlige eller opsøgende. Denne problematik understreger Mathilde:

"Det er ikke nok at de hænger papirer på gangen, for det læser folk jo ikke – og de læser jo heller ikke på hjemmesiden. Altså de kunne godt virke mere engagerede. Så kan det være, at det ikke først er midt inde i forløbet at man får hjælp. Jeg fik ikke meget hjælp til at starte med"

Andre elever oplevede også, at det først var sent i forløbet de fik tilbudt hjælp og støtte, og at de af flere omgange blev 'tabt' i systemet. De har derfor haft vanskeligt ved at få den hjælp og støtte, de havde behov for, samtidigt med, at de ikke har vidst, hvor de skulle henvende sig for at få den.

I bogen *Elever i erhvervsuddannelserne* (2014) understøtter Noemi Katznelson, Center- og forskningsleder ved Center for Ungdomsforskning samt professor MSO, elevernes pointe om, at organiseringsstrukturen af støttemiljøer i sig selv kan udgøre en barriere for elevernes trivsel, udvikling og læring. Hendes pointe er, at der i støttemiljøerne samlet set er mange grænsefelter, som spænder ben for et velfungerende støtteforløb. Eleverne kan derfor ende i situationer, hvor de overlades til sig selv, fordi ingen af de tilknyttede støttepersoner har tilstrækkeligt overblik over forløbet eller kontakt til den unges livs- og uddannelsessituation (Katznelson, 2014).

Fortællinger om skiftende støttepersoner og manglende overleveringer går således også igen i elevernes beretninger, og flere påpeger, at det er belastende og hårdt. For nogle af dem er det så opslidende, at de har overvejet at droppe ud af uddannelsen. I erhvervsuddannelsessammenhænge, hvor eleverne oplever flere forskellige skift i de indlagte overgange på grundforløb og hovedforløb, er det særligt vigtigt at rette opmærksomheden mod mulige tværgående indsatser i støttemiljøet. Det er i disse transitionsfaser at risikoen for mistrust og frafald er størst – særligt blandt sårbare elever (Larsen, Brodersen, E Bjerre, 2015).

Enkelte elever har derimod også oplevet, at støttesystemet og de tilknyttede støttepersoner har været synlige i hele deres uddannelsesforløb. Disse steder har støttepersonerne været med til diverse introduktionsforløb og de har løbende været i kontakt med eleverne, når de har holdt oplæg om trivsel, hjælp og støtte for eleverne. Synligheden betyder, at eleverne tidligt i forløbet fik den nødvendige støtte, som ifølge dem selv har været medvirkende til at skabe et stabilt og overskueligt uddannelsesforløb. At støttemiljøet er gennemsigtigt og overskueligt for de psykisk sårbare betyder således meget for eleverne. De skal ikke gå forvirrede rundt og tænke: "hvem skal jeg snakke med det her om?" som Amanda fortæller.

Med reference til Katznelson kan man også sige, at det for de unge er underordnet, hvor støtten kommer fra, så længe den involverer løbende kontakt til en gennemgående professionel person, som eleverne har tillid til og som kan og vil hjælpe, når der er brug for det (Katznelson, 2014).

Støttebehov: personlig støtte – når relationen rykker

Personlig støtte som hovedbehov

Blandt de psykisk sårbare unge er der særligt ét støttebehov, der står stærkt: den personlige støtte. Dvs. støtte som henvender sig til de personlige udfordringer, eleverne har – det være sig problemer i det personlige liv (f.eks i familien, i parforholdet, i vennegruppen o.lign) samt psykologiske vanskeligheder af forskellige art (f.eks udfordringer af diagnostisk karakter, følelsesmæssige op- og nedture mm.).

Eleverne udtrykker selv, at de har et stort behov for at kunne tale med en fortrolig på skolen om personlige problemer. Det skyldes, at de ofte ikke har muligheden for at tale med familien om deres problemer – særligt hvis problemerne netop relaterer sig til familien. Det skyldes især, at flere af de unge mangler voksne i forælderrollen, som de kan læne sig opad og støtte sig til. Dette forstærker deres oplevelse af at stå alene med de problemer, der melder sig i deres uddannelsesforløb og i livet generelt.

Derfor er der også nogle af eleverne, der oplever deres støtteperson som en slags ekstra forælder, hvilket Mathias, der har bosat sig langt fra sine forældre fortæller: "**min mentor, han er vel ligesom en... jeg ved ikke hvad jeg skal kalde det... en ekstra forælder. Sådan en, der holder hånden om én**". En anden elev beskriver sin mentor som "**en anden mor**" (Natasja). En tredje elev kalder sin SPS-støtte for "**nøglebærer**" (Sara).

En nær og fortrolig relation

Der er således ingen tvivl om, at det netop er den **nære** og **fortrolige** relation mellem elev og støtteperson, som er vigtig for elevernes trivsel og for deres oplevelse af at rykke sig personligt og fagligt. De har brug for støttepersoner, der tager imod dem med åbne arme, støttepersoner, de kan snakke med om alt og som sætter sig ind i de-

res situation samt støttepersoner, der accepterer dem uden at dømme eller se ned på dem. Marcus, der i perioder har det svært i skolen, fortæller følgende om sin mentor og den relation, han har til hende:

"Hun er bare en person der tager i mod en med åbne arme, hvis man bøvler med noget. På en eller anden måde kan hun mærke jeg har problemer. Hun har nogle specielle evner den kvinde! Det er også fordi jeg ikke er så god til at snakke med mine forældre om ting. De siger bare, at det er mig som laver fejl"

Elevernes udtrykker et behov for at blive set som hele mennesker og ikke bare som "en skolerobot", som Mia siger. Derfor er det ofte personlige og følelsesmæssige problemer, der spænder ben for deres faglige formåen og motivation i forbindelse med deres uddannelse. Når nogen oprigtigt interesserer sig for og forstår dem som mennesker, og gør, hvad der står i deres magt for at skabe de bedst mulige rammer omkring deres psykiske trivsel, får eleverne en følelse af at være betydningsfulde. Det gør dem glade, taknemmelige og tilfredse. Modsat øger manglende forståelse fra støttepersoner og undervisere risikoen for, at eleverne føler sig forkerte og utilstrækkelige. Noget, der ifølge Amanda har følgende konsekvenser: **"Når folk ikke forstår mig ved jeg ikke hvad jeg skal gøre og kan blive forvirret og ked af det. Jeg kan ikke lide at blive misforstået"** (Amanda)

Tillid og tryghed

Noget af det, eleverne i forlængelse heraf påpeger som vigtigt er, at de har **tillid** til deres støttepersoner og at de føler sig **trygge** i relationen til dem.

Tillid opstår ifølge eleverne når de oplever, at støttepersonerne vil dem det bedste og gør, hvad de kan for at hjælpe eleverne godt videre – nogen, som virkelig kæmper for dem. Samtidig skabes der tillid, når det eleverne fortæller deres støtteperson ikke bringes videre til undervisere, andre elever eller forældre. På den måde beskriver eleverne et tillidsfuldt støttemiljø, hvor de i fortrolighed kan fortælle, hvad de har svært ved og brug for hjælp til, med en vished om at støttepersonen, som Freja, en af eleverne, også siger: "ikke forræder" deres tillid. Tillid er på denne måde afgørende for, om eleverne gør brug af og får noget ud af den støtte, som er tilgængelig, hvilket Amanda også understreger:

"Det betyder meget at [man] stoler på dem der hjælper én. Hvis man ikke stoler på dem, tør man ikke åbne op. Alt er bare gråt i ens verden, hvis man ikke stoler på personen og man kan slet ikke få nogle ord ud"

Men hvorfor er tillid vigtigt for eleverne?

Ifølge Hanne Warmin og Michael Christensen i bogen *Tillid i socialt og pædagogisk arbejde med børn og unge* (2016) er tillid vigtigt i pædagogisk arbejde, fordi det er afsættet for stærke relationer og målrettet hjælp og støtte. Tillid minimerer nemlig den usikkerhed, som opstår, når det er uvist, hvordan den, man står overfor modtager eller handler på ens ord og handlinger, og er derfor afgørende for, hvor åben kommunikationen mellem elever og støttepersoner er (Warmin & Christensen, 2016). Når der er tillid møder det pædagogiske personale elevernes betragtninger med empati og handler herefter på måder, der fører det bedst mulige resultat med sig. Man kan sige, at støttepersonerne viser sig tillidsværdige. I sådanne relationer kan eleverne, som de også selv understreger, være kommunikative omkring deres situationer – noget der i sig selv er psykologisk aflastende. Samtidigt åbner det fra et pædagogisk synspunkt op for nye og bedre løsninger på elevernes udfordringer, som kan imødegås mere effektivt.

Det er desuden muligt at forstå eleverne behov for tillidsfulde relationer til støttepersoner ind i en kompleksitetsreducerende kontekst. Tillidsfulde relationer har nemlig en evne til at reducere social kompleksitet (Warmin El Christensen, 2016). I tillidsfulde relationer kan eleverne f.eks. læne sig op ad og finde støtte i andres viden og vurderinger, og dette betyder at de enten selv sættes i stand til at handle eller kan få andre til at handle for dem i situationer med et utal af potentielle handlemuligheder og risici. Tillid bliver således afgørende for, hvor godt eleverne kan håndtere deres livsbetingelser (Warmin El Christensen, 2016). Når tillid er til stede åbner der sig muligheder for aktive handlinger og det giver eleverne en følelse af at kunne håndtere deres liv, hvilket motiverer og skaber engagement hos disse. Tillid bliver på denne måde også en udviklings- og læringsmæssig drivkraft i eleverne liv og uddannelsesliv.

Flere af eleverne i undersøgelsen fortæller, at det er meget vigtigt for dem, at der ikke opstår mistillid i relationen mellem dem og deres støttepersoner – herunder også undervisere med støttefunktion. De elever, der har oplevet dette, beskriver det som ubehageligt og nedbrydende. Særligt hvis støttepersoner – herunder også lærere – bryder med den tillid, som eleverne har vist dem. Dette sker ifølge eleverne, hvis støttepersonerne forgiver at være tillidsværdige og opfordrer eleverne til at åbne op, for så senere enten at underkende elevernes oplevelser og følelser eller videregive fortrolige oplysninger til andre på skolen uden elevens samtykke. I disse situationer føler eleverne sig udstillet og svigtet, samtidig med, at de at de med ét, som Warmin og Christensen også påpeger, står alene tilbage og selv må håndtere en ofte kompleks virkelighed. Dette er en enorm mental belastning for det fleste – men i særlig grad for elever, der i forvejen har vanskeligt ved at finde deres fodfæste i såvel livet som uddannelseslivet.

I følge eleverne er det således afgørende, at støttepersonerne kommunikerer tillid og arbejder på at etablere tillidsfulde relationer. Det er først når sådanne etableres, at eleverne kan hvile i tilliden og i relationen til deres støttepersoner – og det sætter dem på mange måder fri. De behøver ikke længere granske eller være på vagt i relationen. Når eleverne ikke konstant skal overveje, hvad de siger og hvordan det modtages, får de ro til at åbne op og betro sig til deres støttepersoner, der således løbende kan bekræfte de unges tillidserklæringer og etablere endnu stærkere relationer. Samtidig betyder tillid og det at være i en relation, hvor alting ikke skal vendes og drejes, at eleverne bliver mere trygge. Trygheden forstærker elevernes psykiske velbefindende og gør, at de ikke modarbejder de tiltag, deres støttepersoner iværksætter, som også Mathias her fortæller:

"Når der er en form for tryghed, hvis man kan sige det sådan, har man ikke rigtig har lyst til at stritte imod. På en måde er min mentor vigtig. Meget vigtig! Han vil hjælpe dig med næsten alt. Han er sådan en, der virkelig kæmper for dig"

Støttepersoner som kompas – råd og vejledning

Jævnfør ovenstående perspektiver på tillid i pædagogisk arbejde, beskriver eleverne i undersøgelsen, hvordan de, når de ikke selv kan løse deres problemer og derfor er mest forvirrede, opsøger deres støttepersoner og får råd og vejledning til, hvordan de kan komme godt videre. Det er ikke kun i forhold til problemer i forbindelse med deres uddannelse. Faktisk tværtimod. Det er ofte personlige problemer, de drøfter med deres støttepersoner, som også Sara påpeger:

"Tit har jeg problemer med tingene derhjemme, min familie, og der kommer hun med råd eller siger hvad jeg måske skal gøre. Så kan jeg prøve at gøre det hun fortæller og komme tilbage og fortælle hvordan det er gået"

For eleverne betyder det, at de har en fortrolig støtteperson i deres liv, som de kan drøfte selv personlige ting med, at livet – og dermed deres uddannelsesliv – føles mindre komplekst og mere overskueligt. Uden muligheden for at få råd og vejledning til, hvordan de håndterer forskellige vanskelige situationer, føles det hele uoverkommeligt, ligesom følelsen af at være alene forstærkes. Som vi tidligere så forstærker det deres psykiske ubehag, der omvendt set minimerer deres uddannelsesmæssige overskud og udbytte. Det kan med andre ord blive en ond cirkel.

Er muligheden for at få råd og vejledning hos en fortrolig støtteperson ikke til stede, kan eleverne nemt nå dertil, hvor de isolerer sig i skolen eller tager tidligere hjem. Noget Julie også har oplevet.

"Der hårdt at gå med det selv. Så føler jeg sådan at det hele er uoverskueligt, at det hele er hårdt og sådan noget. Så har jeg nemt ved at blive ked af det og sådan noget – og jeg kan ikke rigtigt magte det. Og så kan jeg godt finde på at tage hjem tidligere"

For flere af eleverne er det – foruden muligheden for at tale om deres problemer åbent – gavnligt, hvis støttepersonen ligeledes opstiller **mål** og **delmål**. Når eleverne i samråd med deres støttepersoner opstiller og løbende **evaluerer** på mål, blive det synligt for eleverne, hvor meget de rykker sig. Det giver dem mere selvtillid og en fornemmelse af at vokse – dvs. rykke sig personligt og fagligt. Det handler med andre ord om at støttepersonerne i samspil med eleverne skal rammesætte elevernes udviklingsproces og undervejs synliggøre deres progression. Kan eleverne løbende se, at de faktisk bliver bedre til det, de arbejder på, eller oplever de at løse de svære situationer, de står i, bedre, så bliver de også mere motiverede. Som Julie siger: "**så gør jeg lidt mere og prøver lidt mere!**".

Den tilgængelige, opsøgende og vedholdende støtte

Hvis relationen mellem elev og støtteperson skal opretholdes er det desuden vigtigt, at støttepersonerne er tilgængelig for eleverne i deres dagligdag. Det er essentielt, at de kan komme i kontakt med dem, hvis de pludseligt får det dårligt eller ender i situationer, som de har vanskeligt ved at overkomme. For flere af eleverne handler det om tryghed – og en eller anden form for vished om, at de kan få hjælp, hvis de har brug for det. Det betyder ikke, at de nødvendigvis gør brug af støtten eller render deres støttepersoner på dørene. Derimod betyder det, at de kan slappe af i løbet af deres skoledag og ikke bliver unødigt angstelige over ikke at have nogen at søge støtte hos, i fald det hele brænder på. Og det gør det engang imellem, som også Natasja her understreger:

"I sidste uge ramlede hele verden for mig! Jeg var jeg ked af det og der var sket noget i klassen. Jeg nærmest løb over til mentorerne og spurgte, om jeg kunne snakke med en om det, og der var heldigvis en, som havde tid til at hjælpe mig igennem det hele"

For de elever, hvor muligheden for at få hjælp inden for kort tid ikke er tilgængelig, skaber det en uro og utryghed, som er vanskelig for dem at håndtere. Visse steder er det f.eks. kun én gang om ugen i nogle få timer, at eleverne har mulighed for at søge hjælp og støtte. De resterende dage er de, hvis ikke de har en god relation til deres underviser eller andre på deres uddannelse, nødt til selv at finde på strategier til at løse

de problemer, de står overfor. Mia, der er tilknyttet en skole, hvor støttemulighederne ikke altid er tilgængelige, har således været nødt til selv at "finde måder at klare det på". Hun forsøger, som mange af de andre elever, at minimere det psykiske ubehag, der melder sig i skoletiden, når hun har det sværest, ved at gå ture væk fra undervisningen, tegne i timerne, snakke med sin mor eller andre personer fra hendes privatliv. Denne strategi med at isolere sig og forsvinde væk fra klassefællesskaberne er noget en stor del af de interviewede gør brug af, hvis de får det dårligt eller ikke selv ved, hvad de skal gøre i en vanskelig situation. Tit påvirker det dem så meget, at de bliver nødt til at trække sig fysisk fra situationen, så de ikke, som de selv siger, "eksploderer" eller "tårerne triller". Den slags udbrud er der ingen af de interviewede unge, som har lyst til at få foran deres klassekammerater eller undervisere – det er pinligt og det puffer til deres frygt om at blive set på som anderledes.

Problemstillingen omkring tilgængelig støtte i skoletiden, er ligeledes noget Katznelson (2014) forholder sig til i sin undersøgelser om vejlednings- og støtteordninger på erhvervsuddannelsesområdet. Hun bakker op om elevernes oplevelser og peger på manglende tid og kapacitet blandt støttepersonale (f.eks. undervisere, der agerer mentorer) som båndspænd for gode pædagogiske indsatser i relation til sårbare elever. Ifølge hende er tiden til den enkelte elev afgørende for, at ordningerne kan opfylde de mål og forventninger, der stilles til dem (Katznelson, 2014).

De psykisk sårbare elever påpeger herudover, at det er vigtigt at støttepersoner både er **opsøgende** og **vedholdende**.

Det betyder bl.a. at støttepersonerne løbende skal kontakte eleverne, at de skal 'se' dem, når de møder dem på gangene, og at de skal spørge ind til dem og deres situation, hvis de har på fornemmelsen, at de unge ikke rigtigt trives. Det her med at blive 'set' er meget vigtigt – eleverne skal gerne have en oplevelse af, at støttepersonen vil dem og at de ikke er usynlige eller ligegyldige. Når en støtteperson hilser på, laver sjov med og viser interesse for eleven, får eleven en oplevelse af, at de er 'noget værd'. Vedholdenhed dækker i relation hertil over støttepersoner, der ikke så let giver op. Støttepersoner, som godt kan rumme, at den unge i udgangspunktet er svære at komme ind på livet af og ikke altid har lyst til at åbne op og fortælle om, hvad der rører sig i dem. Som Sara, der er meget usikker og har svært ved at åbne sig op for nye mennesker, fortæller:

"Det er svært at åbne op overfor en helt ny. På grundforløb havde jeg også hende min SPS-medarbejder, men det tog lang tid, et par måneder, før jeg åbnede op og kunne snakke med hende. Jeg har prøvet hende af, for at se, om [hun] var der, hvis jeg havde brug for hjælp"

Andre elever beskriver i forlængelse heraf, hvordan de i udgangspunktet har haft svært ved at åbne sig op overfor deres støttepersoner, ligesom de løbende har **testet** og **afprøvet relationen** til deres støttepersoner, for at finde ud af om støttepersonerne er vedholdende og reelt vil dem.

Flere af eleverne fortæller, at det tog støttepersonerne flere måneder at komme ind på livet af dem og at det, der gjorde udslaget var, at støttepersonerne ikke gav op, men blev ved med at vise interesse for dem. På den måde er den rummelige, vedholdende støtteperson, der har et reelt ønske om at hjælpe den unge godt videre i uddannelsesforløbet, vigtig for, om relationen til eleven etableres og opretholdes over tid.

Relationen som åndehul – om at puste ud, blive let og blive mere koncentreret

I de tilfælde, hvor en nær, tryk og fortrolig relation mellem elev og støtteperson er blevet skabt, er det tydeligt, at eleverne både personligt og fagligt profiterer heraf. For eleverne er samtalerne og tiden med deres støttepersoner både en midlertidig pause fra den ofte svære virkelighed, der presser sig på, og en mulighed for, at de kan få den støtte som i sidste ende får konkret betydning for deres psykiske velbefindende og for deres koncentration i skolen.

Mathias, der er murerelev og har ADHD fortæller sådan om frirummet hos sin mentor, når han har en svær dag:

"Hvis det er du er meget ukoncentreret eller hvis du har det lidt svært med et eller andet, eller der er noget, der lige presser på, så er det en vej til en pause fra det hele. Man kan altid finde en form for ro hos ham..."

Alle de deltagende elever beskriver samtalerne med deres støttepersoner som et frirum eller åndehul, hvor de kan læse af og puste ud, så de ikke selv, som Mathilde siger: "går med det hele inde i hovedet". Når eleverne har nogen at dele deres tanker og følelser med, og når de har mulighed for – i et trygt rum – at få råd og vejledning til, hvordan det kommer godt videre, får det ifølge eleverne selv en mærkbar positiv indflydelse på deres psykiske velbefindende og deres uddannelsesmæssige udbytte. De får mere plads i hovedet og i kroppen og de føler sig afslappede, glade og lette igen – der er ligesom ikke noget, som "trykker" mere (Sara). Den følelse, eleverne står tilbage med, når de har muligheden for at snakke med nogen om deres udfordringer og få den personlige støtte, de har behov for, opsummerer Mia rammende, når hun siger:

"Jeg flyver! Højt – meget højt! Jeg er meget gladere. Jeg føler mig let, glad og fri bagefter. Jeg behøver ikke tænke på problemerne mere"

Ifølge flere af eleverne betyder det, at de personlige problemer ikke længere fylder så meget i deres bevidsthed, at de har et større overskud til at deltage i undervisningen og arbejde koncentreret med skolearbejdet. De bliver ikke på samme måde fanget i tanker om, hvad der sker på hjemmefronten eller om, hvordan de skal klare de personlige udfordringer de står i – den del har de nemlig mulighed for at få hjælp og støtte til at håndtere. Freja, der i perioder har haft svært ved at koncentrere sig og følge undervisningen, fortæller bl.a. at hun efterpåbegyndt mentorforløb får ro i hovedet og overskud til skolen og uddyber: **"Så kan jeg bedre studere igen – jeg kan skrive, jeg kan lytte efter og jeg kan følge med"**.

Man kan med andre ord sige, at den personlige støtte, som imødegår de udfordringer, eleverne har på et personligt plan, frigiver energi i elevernes liv og medvirker til, at de som det første trives, udvikler sig og lærer, og som det andet fastholdes i deres uddannelsesforløb.

Støttebehov: støtte i klasserummet

"Jeg ville ønske, de forstod mig" – om forståelse blandt undervisere

Flere af eleverne i undersøgelsen fremhæver, at det sommetider er svært for dem at være udfordret på det psykiske i undervisningssammenhænge og i relationen til deres undervisere. Det skyldes, at der ikke altid er lige stor forståelse blandt underviserne for, at eleverne i perioder har det psykisk vanskeligt og derfor ikke har det store overskud til at fordybe sig i det faglige og nemt bliver distraherede og ukoncentrerede. Flere af eleverne fortæller om undervisere, der mangler forståelse for deres situation og som ikke mener, at det at have det svært er nogen undskyldning for ikke at lave noget, og om undervisere, der er af den klare overbevisning, at privatliv og skole ikke skal blandes sammen. De personlige problemer eleverne måtte have skal således 'pareres' udenfor skolen.

Eleverne fortæller bl.a., at nogle undervisere ikke rigtig viser interesse for dem på et personligt plan, og at de endda i visse situationer ikke anerkender, at eleverne – trods diagnoser mm. – kan have vanskeligere dage end andre unge. Amanda fortæller således herom: "Jeg har mange gange oplevet at lærerne siger de er ligeglade med det [psykiske] – du kan bare tage og lave dine ting, siger de". En undervisers manglende indlevelse i de psykisk sårbare unges situation er noget alle eleverne på et eller andet tidspunkt i deres uddannelsesforløb har oplevet – og som flere stadig oplever. Som en af eleverne siger, så: "klarer vi lidt vores eget liv" (Natasja). Der er tilmed elever, som oplever, at deres undervisere ikke mener de skal gøre brug af de støtteforanstaltninger, som skolen tilbyder, men derimod skal øve sig noget mere eller selv lære at stå på egne ben. Men som eleverne selv påpeger, så øver de sig allerede på at klare de udfordringer, de står overfor. De kan dog ikke altid selv klare det, og i de tilfælde har de som sagt brug for en støtteperson, de kan henvende sig til og få råd og vejledning hos.

Hvis ikke eleverne føler, de bliver mødt med forståelse og accept af deres undervisere, tør de heller ikke at henvende sig til dem og spørge om hjælp af frygt for, at underviseren skal tænke de er dumme, fordi de "ikke kan det, [de] skal" (Emma). I de situationer, sker der også ofte det, at underviserne ifølge eleverne reagerer uhensigtsmæssigt på deres manglende engagement og deltagelse. Her oplever eleverne at få skæld ud og blive irettesat foran de andre elever, og som Freja fremhæver, får det hende til at føle sig: "nedgjort og ikke respekteret".

Derfor ender eleverne også ofte i fastlåste situationer, hvor de hverken føler sig forstået eller hjulpet på vej – noget, der er vanskeligt for eleverne at håndtere, som også Mathias påpeger:

"Hvis ikke de forstår, jamen så kan jeg ikke rigtig finde ud af tingene. Hvis de ikke har forståelse for mig og jeg ikke har det for dem, så kan jeg ikke samarbejde. Og så kan jeg blive meget, MEGET frustreret. Så frustreret at jeg bliver nødt til at gå. Det har jeg prøvet før. For ellers går jeg i overkog – så går det slet ikke længere"

For flere af eleverne er det derfor også særligt svært at være psykisk sårbar, når underviserne ikke forsøger at sætte sig ind i deres situation og tage hensyn til deres vanskeligheder i de perioder, hvor eleverne har det værst. Eleverne har behov for forståelse, hvis ikke problemerne i og omkring dem skal vokse sig uoverskueligt store, og så har de brug for tålmodighed og anerkendelse, som også Mathias fortsætter:

"[underviserene] kan godt være meget utålmodige engang imellem. Og så kunne der godt være lidt mere anerkendelse engang imellem, i stedet for at de hele tiden fortæller én, hvad man er dårlig til. Hvis man hele tiden får at vide, at man ikke kan nå det og man ikke gør det godt nok, så mister man lidt håbet"

Når eleverne ikke møder forståelse og accept i relationen til deres undervisere – eller hvis deres vanskeligheder ikke anerkendes – blusser den negative selvopfattelse op, og det forstærker deres psykiske ubehag. Derfor har eleverne brug for undervisere, der oprigtigt interesserer sig for dem og som minimum forsøger at sætte sig ind i deres situation, så de kan forstå deres reaktioner. Som en af eleverne påpeger, så: "handler det vel om menneskelighed?" (Freja).

Nogle af eleverne møder heldigvis også undervisere, der sætter sig i deres sted og anerkender, at de har nogle udfordringer, man i fællesskab skal tage hånd om. Disse undervisere er ligeledes af den overbevisning, at psykisk sårbarhed ikke nødvendigvis er definerende for eleverne som personer, eller for den sags skyld, en hæmsko for deres uddannelsesforløb. Det er et vilkår og derfor noget, der kan arbejdes pædagogisk med. At underviserne tager elevernes synsvinkel og dermed også tænker elevernes behov ind i de tiltag, de gør, betyder ifølge eleverne "rigtig meget – fantastisk meget" (Amanda), og får, ifølge Mathilde, følgende konsekvens:

"Så bliver jeg mere glad – så begynder jeg faktisk at få det mindre dårligt. Så føler jeg at der er en der ser på mig og forstår mig og forstår hvordan jeg har det. I stedet for folk, der bare sådan vender øjne af mig og siger: 'hun er jo altid skidt'"

"Kan jeg få 5 minutter?" – om undervisningens tilrettelæggelse

For flere af eleverne i undersøgelsen er det desuden vigtigt, at underviserne har forståelse for og – i det omfang det er muligt – tilrettelægger undervisningen sådan, at eleverne får mulighed for at trække sig 5 minutter, hvis de får det psykisk dårligt. For de fleste af eleverne gælder det, at deres psykiske tilstand i perioder påvirker deres faglige overskud og koncentration i negativ retning. I disse perioder, er det ifølge eleverne vigtigt, at de har mulighed for kortere pauser, hvor de kan gå en kort tur eller trække lidt frisk luft udenfor klasselokalet. De kan på denne måde "få ro i [sig] selv og så komme tilbage", som også Natasja her fortæller.

På den måde undgås situationer, hvor undervisere skælder eleverne ud, fordi de ikke sidder stille eller deltager aktivt. For som eleverne siger: "nogle gange, så har man bare brug for at komme væk!" (Freja). Ifølge eleverne er det ofte undervisere, der ikke har forståelse for deres situation, som heller ikke giver dem lov til at trække sig for at få ro i tankerne og styr på sig selv. I de situationer kan det blive meget pinefuldt for eleverne, der føler sig fanget og ude af stand til at handle på symptomerne af deres psykiske tilstand. En af eleverne, Mia, fortæller her, hvordan hun reagerer, hvis ikke hun har muligheden for at få nogle minutters luft i undervisningen:

"Hvis de siger nej, så er det over kanten, og så er det tårerne triller og jeg bliver hysterisk. Så lyder jeg som sådan et lille barn og det gider jeg ikke – jeg hader det! Så vil jeg hellere gå en tur og være glad når jeg kommer tilbage igen"

De undervisere som har forståelse for elevernes situation og tilrettelægger undervisningen med afsæt i deres behov, er også den type af undervisere, som eleverne tør henvende sig til og fortælle, hvis der er noget, de har det svært med. Det er de undervisere, der ifølge eleverne ved, at en kort pause i sidste ende betyder en langt mere produktiv dag, fordi tilspidsede situationer tages i opløbet og derfor ikke udvikler sig og bliver ubehagelige for eleverne og forstyrrende for resten af undervisningen.

Støtte og dens nytte – om udvikling og fastholdelse

"Uden hjælp og støtte var jeg ikke her!"

Til trods for, at eleverne ikke alle er ubetingede tilfredse med den støtte, de har modtaget i deres uddannelsesforløb, er der enighed blandt eleverne om, at støtte er afgørende for deres trivsel og deres uddannelsesmæssige udbytte. Alle eleverne påpeger, at de ikke ville have klaret sig nær så godt i deres uddannelsesforløb, hvis ikke det var for den støtte – og særligt den personlige støtte – de har modtaget.

"Jeg ville ikke havde rykket mig på nogen måde", "jeg ville ikke være den, jeg er lige nu", "så havde jeg ikke passet min skole så meget" og "jeg havde fået dårligere karakterer og var ikke kommet ind på hovedforløbet" – dette er bare få ud af mange udsagn, som tydeligt understreger den betydning personlig støtte i en nær relation til en støtteperson har for de psykisk sårbare elever.

Flere af eleverne er i forlængelse heraf af den klare overbevisning, at den personlige støtte er det, der har holdt dem fast i uddannelsen og sikret at de enten ikke droppede eller blev smidt ud, som også Freja her fortæller: "uden min mentor hjælp var jeg droppet ud. Var det ikke for hende, havde jeg ikke klaret det psykisk". Eleverne har behov for støtte og for opbakning, ellers "bryder [deres] verden sammen" (Amanda). På den måde får støttepersonerne en helt konkret fastholdelsesfunktion – og bliver på mange måder et anker i de psykisk sårbare unges liv, som også Sara her påpeger:

"Hvis ikke jeg havde Birgitte [SPS-medarbejder] at komme op til næste dag og få hjælp af, så tror jeg, at jeg var blevet derhjemme og dermed smidt ud. Jeg har da tænkt på at droppe ud, fordi det er svært, men så siger hun: "det går jo godt, du kunne jo godt den her opgave i dag" og ja, det kunne jeg jo så godt. Altså hun er på en måde et spejl, så jeg kan se, at jeg godt kan. Hvis jeg selv går med det, kan jeg ikke se det"

Flere af eleverne fortæller dybdegående om tidspunkter i deres uddannelsesforløb, hvor de ikke har været tilknyttet en støtteperson eller hvor mulighederne for støtte ikke var tilstrækkelige. I disse situationer har eleverne selv fundet på forskellige – og mere eller mindre vellykkede – løsningsstrategier. Nogle fortæller, hvordan de gik for sig selv, dvs. forlod klasseundervisningen, for at få ro i tankerne, mens andre fortæller om, hvordan de forsvandt ind i film eller spil på nettet, og derfor ikke var mentalt til stede i undervisningen.

Disse elever er enige om, at det ikke var nogen god strategi, fordi de ikke fik noget af det faglige med sig fra undervisningen og hurtigt kom bagud. Derfor er der også flere af eleverne, som er overbevist om, at den støtte, de senere fik, har reddet dem fra et kuldsejlet uddannelsesforløb og en plads på en produktionsskole, hvilket også Mia her konstaterer:

"[Uden min støtteperson] havde jeg ikke været her! Jeg var endt ovre på produktionsskolen og så var jeg ikke kommet videre derfra..."

Opsamling

I ovenstående kapitel er de psykisk sårbare elevers erfaringer med støttemiljøerne på erhvervsuddannelserne, elevernes støttebehov og effekten af den støtte, som disse har modtaget, blevet gennemgået. I den forbindelse er det blevet tydeligt, at:

- Det er vanskeligt for flere af de psykisk sårbare elever at gennemskue støttemiljøet på deres uddannelser, da oplysningsniveauet på skolerne ofte er utilstrækkeligt og støttepersoner ikke altid er synlige eller opsøgende. Derfor er det også først sent i forløbet at mange af eleverne har modtaget den nødvendige støtte, ligesom flere påpeger at skiftende støttepersoner og manglende overleveringer spænder ben for et godt, sammenhængende og udbytterigt støtteforløb.
- Personlig støtte, som imødegår elevernes personlige udfordringer er afgørende for, om støtten – ifølge eleverne – får den tiltænkte effekt. Støtteforanstaltningerne skal altså ifølge eleverne rette sig mod mere og andet end blot faglige udfordringer. Det er således nødvendigt, at eleverne har muligheden for at indgå i en nær, fortrolig, tryk og tillidsfuld relation til en betydningsfuld og gennemgående støtteperson, som er tilgængelig og opsøgende i det daglige og interesserer sig for eleverne, accepterer dem og har forståelse for deres situation. Eleverne har brug for støttepersoner, der kan fungere som retningsgivere for eleverne – det være sig både personligt og uddannelsesmæssigt. Tillid mellem elever og støttepersoner er desuden vigtigt, da tillid minimerer den usikkerhed som eleverne føler og gør det muligt for dem at være kommunikative omkring deres situation. På den måde kan tillid føre til, at den pædagogiske og didaktiske praksis omkring de psykisk sårbare unge forbedres.
- Det er nødvendigt, at undervisere på erhvervsuddannelserne har forståelse for de psykisk sårbare elever og anerkender, at de i perioder har vanskeligt ved at følge undervisningen på lige fod med andre unge. Det er ydermere afgørende, at underviserne opfordrer eleverne til at gøre brug af den tilgængelige støtte på uddannelsesstedet, så eleverne ikke overlades til sig selv og til selvopfundne løsningsstrategier. Samtidigt kan underviserne med fordel tilrettelægge undervisningen på måder, der tilgodeser de psykisk sårbare elever og gør det muligt for dem i perioder at trække sig fra fællesskabet og samle sig, så de ikke ender i situationer, hvor de mister ansigt foran resten af klassen.
- Støttemiljøer med fokus på personlig støtte har stor betydning for, hvor godt de psykisk sårbare elever klarer sig på deres uddannelse. Relationen til betydningsfulde støttepersoner fungerer som et åndehul for eleverne, der uden disse ville have vanskeligt ved at være mentalt og endda fysisk til stede i deres uddannelsesforløb. Støttemiljøerne på erhvervsuddannelserne har på denne måde en vigtig fastholdelsesfunktion.

"... Jeg var hele tiden sur og ked af det og jeg vidste ikke hvorfor, så jeg følte ikke jeg skulle være her, for jeg gjorde jo ikke nogen glade"

Mathilde, 19 år

3

Kapitel 3: Elevfællesskabet – medspiller eller modspiller?

Det er nu tydeligt, at støtte og støttefunktioner på erhvervsuddannelserne er afgørende for elevernes trivsel, udvikling og læring. Samtidig fremstår det som vigtigt, at eleverne har forstående undervisere og støttepersoner omkring sig, hvis eleverne skal gøre brug og profitere af skolens støttemiljø. Ifølge eleverne har det dog også stor betydning at klassefællesskabet omkring dem accepterer deres udfordringer og støtter dem i at gøre brug af skolens støtteforanstaltninger.

I den forbindelse er der flere af eleverne, som har oplevet og fortsat oplever, at det i klassefællesskabet ikke er accepteret at være psykisk sårbar og have perioder, hvor det er vanskeligt at følge med. Eleverne oplever bl.a. at der er mangel på viden blandt de andre elever om, hvordan det er at være sårbar – særligt hvis sårbarheden hænger sammen med en psykisk lidelse. Som Mathias fortæller, er der f.eks. ikke mange, der ved, hvad det egentlig vil sige at have ADHD og hvor stor forskel der er fra person til person:

"Jeg holder [min sygdom] for mig selv, så ingen ved det... det er fordi, så er folk sådan lidt: "åh, han har ADHD ham der, og så går han rundt og slår på folk og alt muligt pis" – det gør jeg jo ikke altså. Så derfor holder jeg det som regel for mig selv. Fordi der er mange, der ikke rigtig forstår, hvad det er"

Johanne, en anden elev med ADHD, stemmer i og siger: **"ADHD er der tit fordomme imod, fordi så tror folk man er pisse aggressiv... Men det kan jo også være du er angst og lukker dig helt inde"**. I overensstemmelse hermed er der flere elever, som beretter om fordomme i klassefællesskaberne – fordomme, der ofte spænder ben for, om de gør brug af den støtte, som uddannelsesstedet tilbyder. Flere af eleverne fortæller, at de i perioder helt har undgået hjælp og støtte fra skolens støttepersoner, da de andre elever ikke ville acceptere, at støttepersonerne deltog i undervisningen eller i gruppearbejdet. Flere af eleverne er nervøse for, om de andre elever vil tænke de er underlige og derfor isolere dem fra det sociale fællesskab. En frygt der hos flere af eleverne bunder i de tidligere nævnte negative erfaringer fra grundskolen, hvor de ikke altid var en del af fællesskabet. Som Marcus fortæller:

"Man er bange for at blive drillet. Specielt fordi jeg ikke havde mange venner i folkeskolen. Man er bange for ikke at gøre det rigtigt, og man ved ikke hvad man skal gøre for at få nogle venner. Man er bange for at gøre noget forkert og miste nogle venner"

Natasja, som også nogle gange har svært med at blive en del af sit klassefællesskab, fortæller i forlængelse heraf, at de andre elevers indstilling har stor betydning for, om hun gør brug af støtteforanstaltningerne på skolen:

"Der er ingen accept i min klasse. De andre synes det er træls og belastende og nedværdigende at der kommer en lærer og sidder ved siden af én. Men de kommer jo for min skyld. Der var en gang jeg helt holdt op med at bruge læsevejlederen, fordi jeg ikke kunne holde ud at jeg blev kasseret hver gang, fordi jeg skulle have hjælp. Man bliver lidt trukket ned af ens klassekammerater, når de går fra en..."

Flere af de deltagende elever har samme opfattelse og har ligeledes oplevet, at de blev valgt fra, fordi de skulle have en støtteperson med ind over gruppearbejdet. I nogle tilfælde er lærere og støttepersoner i fællesskab gode til at håndtere situationen, ved enten at arbejde med elevernes indstilling til det at få ekstra hjælp og støtte, eller lave omrokering i grupperne, der i højere grad tilgodeser de psykisk sårbare elever. Andre steder bliver problemerne ikke italesat, hvorfor de psykisk sårbare elever ender med at gå for sig selv og arbejde alene med gruppeopgaverne.

På samme måde er der flere af de deltagende elever, der oplever at de andre også har svært ved at acceptere, at de forsvinder væk fra undervisningen for f.eks. at have samtaler med deres mentorer eller få lidt luft, så de igen kan koncentrere sig. Eleverne oplever at deres klassekammerater synes det er snyd, at de må forlade undervisningen, ligesom flere af de andre er af den opfattelse, at de psykisk sårbare elever ikke har et reelt behov for hjælp. De ser det som særbehandling og ikke en nødvendighed. En af eleverne, Freja, har sågar oplevet at nogle af de andre kontaktede hende på Facebook, når hun var hos sin mentor, som hun her fortæller: **"Jeg blev skældt ud over ikke at være der. Jeg fik en besked på Facebook om at jeg skulle tage mig sammen og komme i skole, men jeg var i skole. Jeg sad bare heroppe [hos min mentor]"**.

Det påvirker eleverne meget, når deres klassekammerater ikke accepterer, at de sommetider har det svært og derfor ikke i samme grad som andre kan deltage i undervisningen eller har brug for ekstra hjælp for at komme igennem en skoledag. De bliver kede af det og føler sig ekskluderet, når de andre elever gang på gang påstår at de får særbehandling eller forsøger at komme nemt om ved undervisningen. Det hænger igen sammen med, at de psykisk sårbare elever er skamfulde over at modtage ekstra hjælp og støtte, og egentlig gerne bare vil være ligesom alle andre. Den mulighed har de dog ikke, og de er derfor afhængige af at kunne få hjælp og støtte fra andre, førend de kan gennemføre deres uddannelsesforløb. Det er derfor nødvendigt, at klassefællesskaberne er rummelige, så både forskellige forudsætninger for deltagelse og forskellige former for støtte er accepteret.

Et par af eleverne i undersøgelsen fremhæver dog deres klassefællesskab som rummeligt og deres klassekammerater som støttende. Tre af eleverne fortæller om en stor åbenhed i klassefællesskabet – og om klassekammerater, der ligesom dem selv, har forskellige udfordringer og derfor nemmere kan sætte sig ind i deres situation og støtte dem, når de har det sværest. Johanne fortæller bl.a. sådan om sin klasse:

"Det her er SOSU, så der er alverdens problemer. Og det kan mærkes. Jeg tror det er fordi det er folk, som gerne vil ud og arbejde med mennesker. Der er en helt anden åbenhed og folk er lette og snakke med. Der ikke nogen fordomme"

Andre fortæller ligeledes, at de for første gang i sit liv har oplevet et fællesskab, hvor man har forståelse for og støtter hinanden, ligesom man opfordrer hinanden til at gøre brug af den støtte, skolen tilbyder. I deres tilfælde er det muligt at komme i skole og fortælle de andre om deres liv, uden at nogen ser skævt til dem eller mobber dem med det, de har svært ved. Johanne fortsætter herom:

"Mine klassekammerater, de er interesseret i mig og spørger ind til mig. Vi snakker om hvordan det går i dagligdagen, og hvis jeg er nedtrykt spørger de også ind til det. Det er rigtig vigtigt. Meget. Det sociale er en meget vigtig ting i skoleforløbet og livet generelt! Har man det ikke godt socialt, har man det ikke godt"

Når der er en stor grad af accept og forståelse eleverne imellem, giver det de psykisk sårbare elever ro til at være dem de er og arbejde med de udfordringer, de har. De får muligheden for at "smide facaden, man tager på i klassen", som Julie siger. Freja fortsætter og fortæller, at der i disse fællesskaber er "nogen, som gerne vil passe på og hjælpe én", og det betyder ifølge Mathilde, at "man kan lave fejl uden de dømmer på én". Når det er tilfældet bliver eleverne trygge, og så tør de "sige noget og være mere på" i fællesskabet – noget der ifølge Julie, der her udtaler sig, gør, at man får flere succesoplevelser og vokser som menneske.

Når eleverne mødes af mere omfavnende og accepterende fællesskaber, hvor mennesket – og ikke diagnosen eller vanskelighederne – er i fokus, føler de ikke at de på samme måde står alene og er ligegyldige for fællesskabet. I disse fællesskaber er det mere legalt at åbne op og at bede om hjælp og støtte. Der er derfor heller ikke nogen, som ser skævt til støttepersoner i undervisningen. Støttepersoner anses for at være en kollektiv gevinst og en mulighed for, at alle – og dermed fællesskabet – kan trives.

Opsamling

I dette kapitel har elevfællesskabets betydning for de psykisk sårbare elevers trivsel, udvikling og læring været omdrejningspunktet. Gennemgående i elevernes fortællinger er perspektivet om, at elevfællesskaberne i og omkring elevernes hold er afgørende for, om eleverne trives i deres uddannelsesforløb og dermed får det nødvendige personlige og faglige udbytte.

I kapitlet bliver det derfor tydeligt, at:

- Accept og forståelse i elevgruppen for de psykisk sårbare elevers situationer, udfordringer og støttebehov er medvirkende faktorer i forhold til at sikre, at eleverne føler sig trygge i og som en del af elevgruppen på uddannelsen.
- Manglende rummelighed og fordomme i elevgruppen kan føre til, at psykisk sårbare elever ekskluderes fra og isoleres i såvel sociale som faglige fællesskaber på uddannelsen, ligesom det kan få afgørende betydning for, om eleverne har lyst til eller tør gøre brug af den tilgængelige støtte på skolerne.
- Rummelige, forstående og accepterende elevfællesskaber modsat set bidrager til øget trivsel, tryghed og deltagelse i gruppen af psykisk sårbare unge, der i sådanne er mere åbne omkring deres situation og i højere grad søger den nødvendige hjælp og støtte hos såvel klassekammerater som støttepersoner på uddannelsen.

"...de kunne godt virke mere engagerede. Så kan det være, at det ikke først er midt inde i forløbet at man får hjælp. Jeg fik ikke meget hjælp til at starte med"

Mathilde, 19 år

4

Kapitel 4: Anbefalinger

Ved at give psykisk sårbare unge en stemme i debatten om støttemiljøer og støttemuligheder på erhvervsuddannelserne, har vi igennem denne rapport opnået et indblik i, hvordan det opleves at være sårbar ung og under uddannelse samt en forståelse af, hvad der ifølge de unge udgør et godt støttemiljø. Rapporten fortæller os overordnet, at psykisk sårbarhed er en kompleks størrelse, som handler om mere og andet end diagnoser. Det handler om forhold i de unges personlige liv, om relationer og deres beskaffenhed, og så handler det om fællesskaberne omkring de unge. Rapporten peger således overordnet på psykisk sårbarhed som produkt af en række forskellige faktorer, der gensidigt påvirker hinanden og i sammenspil bliver determinerende for den unges psykiske tilstand – det være sig både i positiv og negativ retning.

Til trods for at eleverne i undersøgelsen er indskrevet på forskellige uddannelsesretninger og fra forskellige uddannelsesinstitutioner, er det tydeligt, at de har mange af de samme oplevelser med støttemiljøerne på erhvervsuddannelser. Samtidig er deres beskrivelser af, hvad der udgør et godt støttemiljø og hvilke mulige tiltag, der kan gøres for at styrke støttemiljøerne, enslydende. Dette styrker undersøgelsens resultater og målretter de anbefalinger, som Dansk Center for Undervisningsmiljø i det følgende opstiller for det videre arbejde med støttemiljøerne på erhvervsuddannelserne.

DCUM anbefaler

Få mere viden om psykisk sårbare elever

Jo flere sårbare elever, der optages på erhvervsuddannelserne, desto vigtigere er det, at ansatte på erhvervsuddannelserne har viden om, hvad psykisk sårbarhed er. Hvad karakteriserer psykisk sårbare unge? Hvordan opleves det at være psykisk sårbar og under uddannelse? Og hvordan kan man arbejde pædagogisk og didaktisk med psykisk sårbare elever, så deres trivsel, udvikling og læring øges? Når man i de enkelte organisationer, taler om og arbejder med psykisk sårbarhed som et pædagogisk fokuspunkt, så målrettes indsatser og metoder, ligesom de løbende gennemgås og evalueres. Dette kan styrke såvel overordnede indsatser som konkrete metoder. I den forbindelse kan kompetenceudviklingsforløb og løbende kollegial sparring fungere som en katalysator for udvikling på området.

Synliggør støttemiljøet – og pas på overgange

Hvordan gør vi støttemiljøet gennemskeligt og tilgængeligt for sårbare elever? Hvordan sikrer vi os, at eleverne ikke falder ud af støttesystemet i overgangene mellem de enkelte forløb? Sådanne spørgsmål kan de enkelte erhvervsskoler med fordel stille sig selv, når støttemiljøer etableres og udvikles. Elever oplever nemlig at støttesystemerne – og de konkrete muligheder for hjælp og støtte under uddannelse – ofte forsvinder i et bureaukratisk virvar af forskellige instanser, ansvarsområder og organisatoriske forhold. I denne sammenhæng er det relevant at eleverne så tidligt i deres uddannelsesforløb som muligt introduceres til skolens støttemiljø, så de ved, hvilken støtte, der er til rådighed og hvor de kan finde den.

Samtidig oplever eleverne ofte overgangene mellem de enkelte forløb som benspænd i forhold til støtten. Det er vigtigt at rette opmærksomheden mod, hvordan støttemiljøet og de enkelte støtteforløb kan tilrettelægges, så eleverne oplever tilgængelige og gennemgående professionelle støttepersoner i deres uddannelsesforløb. Dette er afgørende for etableringen af en fortrolig, tillidsfuld og tryk relation.

Lyt til psykisk sårbare elever og hav deres behov for øje

Psykisk sårbare elever har behov for at blive taget alvorligt. Lyt til dem, vis dem tillid og tag deres oplevelser og erfaringer med i betragtning, når indsatser udarbejdes. Det betyder også, at støtteforanstaltningerne på erhvervsuddannelserne med fordel kan rettes mod både personlige og faglige udfordringer i kombination. Eleverne har brug for flerbenede indsatser, der tænker elevernes personlige forhold ind – indsatser som anerkender, at faktorer både i og udenfor uddannelsen indvirker på eleverne trivsel, udvikling og læring. Samtidig er det vigtigt, at undervisningen – i det omfang det er muligt – tilrettelægges, så den tilgodeser elevernes behov og gør det muligt for dem at trække sig fra undervisningen i en kort periode, når de har det psykisk svært eller symptomerne på deres psykiske sygdom melder sig. En mulighed kunne her være at indlægge kortere, faste pauser for alle elever, så de psykisk sårbare elever ikke føler sig udstillet, når de har brug for en ekstra pause.

Vær opmærksom på støttepersoners betydning

Støttepersonerne spiller en afgørende rolle i elevernes uddannelsesforløb. De indtager en særlig plads i elevernes liv og får stor betydning for, hvor godt eleverne klarer sig – både uddannelsesspecifikt og mere generelt. Eleverne oplever at støttepersonerne har gjort en stor forskel i deres liv, ligesom de har svært ved at se, hvordan de skal komme godt gennem deres uddannelse uden tilgængelig støtte. Det er derfor vigtigt, at man på de enkelte erhvervsskoler anerkender støttepersonernes betydning i psykisk sårbare elevers uddannelsesforløb, ligesom det er nødvendigt, at arbejde pædagogisk bevidst og strategisk med støttemiljøet som generator for trivsel, udvikling og læring i elevgruppen. I den sammenhæng er det ligeledes vigtigt at rette opmærksomheden mod pædagogiske faldgrupper, hvor støttepersoner eller andre betydningsfulde personer i støttemiljøet ikke er opmærksomme på – eller bevidst ser bort fra – elevernes udfordringer og behov for støtte.

Arbejd med forståelse, accept og fællesskab

Overordnet set har forståelse og accept afgørende betydning for psykisk sårbare elevers trivsel, udvikling og læring. Forståelse og accept blandt undervisere og andre elever får betydning for, om eleverne tør åbne op og være sig selv. Når andre forsøger at sætte sig ind i elevernes sted og anerkender dem som ligeværdige, så øges deres selvværd og selvtillid samt deres overskud og motivation i uddannelsesforløbet. Undervisere, der accepterer eleverne og gør en indsats for at imødekomme elevernes behov, bliver betydningsfulde i elevernes uddannelsesforløb – og dermed også personer, som eleverne betror sig til og tør kommunikere deres situationer til.

Samtidig har forståelse og accept blandt elever i klassefællesskaberne ligeledes betydning for elevernes psykiske velbefindende – og ikke mindst for, om eleverne gør brug af de tilgængelige støttefunktioner. Det er således nødvendigt, at man på de enkelte uddannelsesinstitutioner overvejer, hvordan man styrker elevfællesskaberne og øger rummeligheden blandt eleverne. Det kan i den forbindelse være relevant at arbejde med de øvrige elevers viden om og indstilling til psykisk sårbarhed, ligesom det kan gøre en forskel, at eleverne opfordres til fokusere på ligheder og styrker frem for forskellighed og svagheder. Herudover kan veldefinerede og forankrede værdier for det sociale fællesskab og en opmærksomhed rettet mod undervisere som betydningsfulde rollemodeller for og rammesættere af fællesskaberne på skolerne, være afgørende for, om der etableres stærke, og mangfoldige fællesskaber, hvor man ikke ser skævt til de elever, der har brug for ekstra hjælp og støtte i deres uddannelsesforløb.

"...hvis man ikke
stoler på personen
der skal hjælpe én,
kan man slet ikke
få nogle ord ud"

Amanda, 17 år

Litteraturliste

Anvik, C. H., & Gustavsen, A. (2012). *Ikke slipp meg!* Nordland Research Institute. Nordlands Forskning.

Katznelson, N. (2014). Eleverne og individuelle støtteordninger på erhvervsuddannelserne. I T. Størner, & K. H. Sørensen, *Elever i erhvervsuddannelserne*. København: Forfatterne og Munksgaard.

Larsen, N. B., Brodersen, A., & Bjerre, C. (2015). *Udsatte på erhvervsuddannelserne - mellem inklusion, marginalisering og fragmentering*. Institut for Pædagogisk og Socialfaglig Efter- og videreuddannelse, Professionshøjskolen Metropol. Metropol.

Richter, L., & Larsen, N. (02. 08 2016). Psykiske problemer skyld i frafald på ungdomsuddannelser. *Information*.

Slottved, M., Hjermov, P., Vester, L., Jensen, M., Jensen, V. M., Jensen, M. T., ... Friche, N. (2017). *Bedre veje til ungdomsuddannelse - indhold, værktøj og metoder (delopgave 2)*. Det Nationale Institut for Kommuners og Regioners Analyse og Forskning (KORA), Det Nationale Forskningscenter for Velfærd (SFI), Danmarks Evalueringsinstitut (EVA). KORA og forfatterne.

Stenkjær, M. S., & Hutter, C. (2011). Evaluering af "Projekt Trivsel på EUD" - Et projekt om god praksis i støtten af psykisk sårbare unge og unge med misbrugsproblemer. Center for Ungdomsforskning (CEFU). Forfatterne og Center for Ungdomsforskning.

Thorsteinsson, H. G., & Jensen, B. M. (2010). *"Jeg kommer heller ikke i dag" - om støtte af sårbare unge i uddannelse*. Undervisningsministeriet. Undervisningsministeriet.

Thorsteinsson, H. G., Dittmann, T., Larsen, R. H., & Sachs, P. L. (2012). *Støtte til sårbare elever - Anbefalinger til udvikling og implementering af politikker og beredskaber på erhvervsuddannelserne*. Psykiatrifonden.

Warmin, H., & Christensen, M. (2016). *Tillid i socialt og pædagogisk arbejde med børn og unge*. København: Akademisk Forlag.

Wellejus, L., Madsen, A., & Nielsen, J. (2013). *Tilbud til psykisk sårbare unge i Nordjylland*. Aarhus Universitet, Institut for Uddannelse og Pædagogik (DPU). København NV: Forfatterne, Trygfonden og Psykiatrifonden.

Når hovedet roder

DCUM 2017

Tekst

Kim Lagoni Thomsen, fagkonsulent, DCUM

Redaktion

Christian Rudbeck
Kommunikationskonsulent, DCUM

Ansvarshavende

Jannie Moon Lindskov
Centerleder, DCUM

Grafisk design

Vokseværk
www.vokseverk.dk

Foto

Mette Johnsen

